

Öksüz Turgut Romanını Yeniden Yazmak: Değişen Müslümanlık, Türklük ve Hristiyanlık Algısı Üzerine Bir Mukayese

Rewriting Öksüz Turgut Novel: A Comparison on the Changing Perception of Islam, Turkishness and Christianity

Öz

Eren YAVUZ*

* Dr., İstanbul, Türkiye,
erenyavuz@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-2045-7473

Bu çalışmada Filibeli Ahmed Hilmi'nin Yıldırım Bayezid dönemini ve Niğbolu Savaşı'nı konu edinen, onun Müslümanlık ve Türklüğe dair düşüncelerini de içeren Öksüz Turgut adlı romanının farklı iki baskısı karşılaştırılmıştır. Yapılan bu mukayesede Müslümanlık, Türklük ve Hristiyan/Rum kavramlarının eserin yeniden yazımında hangi değişikliklere uğradığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde bir mesele olarak Öksüz Turgut romanı örneğinden yola çıkılarak, yirminci yüzyılda kaleme alınmış edebî bir eserin aynı yüzyıl içerisinde tekrar yayımlanması süreci ve bu süreçte ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır. Çalışma, özelde edebiyat tarihinin bir parçası olarak Öksüz Turgut'un matbuat dünyasındaki serencamını anlatması, genelde ise 1910'dan 1972'ye kadar geçen sürede Türkiye'de Müslümanlık, Türklük ve Hristiyan/Rum kavramlarına yaklaşımın nasıl ve hangi açılardan değiştiğini göstermektedir. İncelemede Lefevre'nin yeniden yazma kavramı esas alınarak nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi kullanılmıştır. "Öksüz Turgut Romanını Yeniden Yazmak: Değişen Müslümanlık, Türklük ve Hristiyanlık Algısı Üzerine Bir Mukayese" gösteriyor ki iki nüsha arasında "değiştirme (bozma), "çıkarma" ve "ekleme" mahiyetinde çok sayıda farklılık mevcuttur. Bu farklılıklar "yeniden yazma" eyleminin doğasında bulunan ideolojik tadilat yapma isteğinin Türk edebiyatı bakış açısından belirgin birer örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Filibeli Ahmed Hilmi, Öksüz Turgut romanı, yeniden yazma, Müslümanlık, Türklük, Hristiyanlık.

Gönderilme Tarihi / Received Date
10.11.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date
15.03.2025
Yayın Tarihi / Publication Date
21.03.2025

Atıf/Citation: Yavuz E. Öksüz Turgut Romanını Yeniden Yazmak: Değişen Müslümanlık, Türklük ve Hristiyanlık Algısı Üzerine Bir Mukayese *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 31, 99-118
doi.org/10.30767/diledeara.1582472

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The copyright of the articles published in our journal belongs to our journal and is published as open access in accordance with CC-BY-NC-ND licenses.
tded.org.tr | 2025

Abstract

This study compares two different editions of Filibeli Ahmed Hilmi's novel Öksüz Turgut, which is about the period of Yıldırım Bayezid and the Battle of Niğbolu and also includes his thoughts on Islam and Turkishness. In this comparison, it has been tried to show the changes in the concepts of Islam, Turkishness and Christian/Greek in the re-writing of the work. In this way, as an issue, based on the example of Öksüz Turgut novel, the process of re-publishing a literary work written in the twentieth century in the same century and the problems that arise in this process are discussed. This study, in particular, tells the story of Öksüz Turgut's journey in the press world as a part of literary history, and in general, it shows how and in what ways the approach to the concepts of Muslimness, Turkishness and Christian/Greek in Turkey changed between 1910 and 1972. In this examination, document analysis, one of the qualitative research methods, was used based on Lefevre's concept of rewriting. "Re-writing the Öksüz Turgut Novel: A Comparison on the Changing Perception of Islam, Turkishness and Christianity" shows that there are many differences between the two copies in the form of "alterations", "subtractions" and "additions". From the perspective of Turkish literature, these differences are clear examples of the desire to make ideological modifications inherent in the act of "re-writing".

Keywords: Filibeli Ahmed Hilmi, Öksüz Turgut novel, re-writing, Muslimness, Turkishness, Christianity.

Giriş

Bu çalışma, Filibeli Ahmed Hilmi'nin Öksüz Turgut isimli tarihî romanını ve eserin yapılan baskılarını konu edinmektedir. Öksüz Turgut; Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayâl*, tiyatro eserleri ve şiirlerinin yanında kaleme aldığı roman türündeki edebî eserlerinden birisidir. 1910 yılında Hikmet Matbaası'nda basılan "millî ve tarihî bir eser" Öksüz Turgut'ta (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1326, 130 s.); bir Osmanlı akıncısının sergüzeştleri etrafında Niğbolu Savaşı ve Türklerin âdet ve gelenekleri anlatılır.

Filibeli, romanın başında yer alan yazıda kitabı Müslümanların en cömerti ve Türklerin en soyusu Sultan Mehmed Reşad'a ithaf ve gelirini Bursa Yetimler Mektebine hediye ettiğini belirtir:

"İftihar ve meserretimden tatlı tatlı ağladığım bir günün zâde-i teessürü olan bu eseri Müslümanların en âlficenabı, Türklerin en necibi sevgili halife ve hakanımız, Sultan Mehmed Reşad Han hazretlerinin nâm-ı nâmî-i hilafet-penâhîlerine ithaf ve hasılat-ı safiyesini Bursa Yetimler Mektebi'ndeki millet kuzularına ihdâ eyliyorum." (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1326, s. [2])

Murat Belge, Öksüz Turgut'u Türkiye'de kaleme alınmış ilk "kuruluş romanı" olarak kabul ederken, Filibeli'nin kendisini romanda verdiği bilgiler ve kurgu ile Orhun Yazıtları ile Yıldırım Bayezid dönemi arasındaki bir tarih aralığında görmesiyle de özgünleştiği düşüncesindedir. (Belge, 2005, s. 44) Şahmurat Arık ise, konuyla ilgili yazdığı makalede bu ithaf yazısından hareketle Öksüz Turgut'u bir Osmanlı padişahına sunulan tek Türk romanı olarak tanımlar. (Arık, 2008, s. 93)

Öksüz Turgut romanının ilk defa yayınlanışından itibaren günümüze kadar birçok diliçi çevirisi yapılmıştır. Bundan hareketle yazıda şu problemlere cevap aranmaktadır: 1910'daki ilk baskısı ile sonraki baskıları arasında hangi değişiklikler meydana gelmiştir? Özellikle metnin orijinali ile arasında önemli farklar bulunan 1972 tarihli Bedir Yayınları baskısında naşir tarafından bulunulan tasarruflar ne anlama gelmektedir? Yeniden yazma kavramı ile birlikte incelendiğinde kaynak metin ile 1972 baskısı arasındaki farklar nasıl yorumlanabilir?

Bu makalenin amacı, Öksüz Turgut'un 1910 tarihli orijinal baskısı ile 1972 tarihli baskısı arasında Lefevere'nin yeniden yazım kavramı etrafında seçilen örnekler üzerinden Türk, Müslümanlık ve Hristiyanlık/Rum kavramlarının yeniden yazımına dair bir mukayese yapmaktır. Yeniden yazım kavramından hareketle iki nüsha arasındaki "değiştirme (bozma)", "çıkarma" ve "ekleme" mahiyetindeki farklılıklar belirtilecek ve 1972 baskısındaki kelime tercihlerine dair değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bunun yanında Öksüz Turgut romanının ihtiva ettiği fikirlerin Filibeli'nin düşünce dünyasıyla olan ilgisi, müellifin aynı konuya dair diğer risaleleri ve yazılarının vasıtasıyla belirlenmeye çalışılacaktır.

Ayrıca, Murat Belge, 2005 tarihli "Öksüz Turgut'un Zorlu Serüveni" (Belge, 2005, s. 42-53) başlıklı yazısında, orijinal nüsha ile 2001 yılında basılan *Zorlu Süvari* arasında belli başlı örneklerden üzerinden yola çıkarak bir mukayese yapmıştır. Ancak Belge'nin *Zorlu Süvari*'den alıntı yaparak Filibeli'nin kaleminden çıktığını kabul ettiği ve eleştirilerine yol açan bazı örnekler, kaynak metinde farklı şekilde yer almaktadır. *Zorlu Süvari*, orijinal metinden farklılaşması bakımından 1972 Bedir Yayınevi baskısıyla büyük benzerlik gösterir. Diğer bir ifadeyle Öksüz Turgut'un 2001 ve 2005 yıllarındaki baskılarında kaynak metin değil eserin 1972 baskısı esas alınmıştır. Tüm bunlar, Öksüz Turgut'un orijinal baskısıyla 1972 baskısını mukayese eden bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

Bu çalışma, Filibeli Ahmed Hilmi'nin bir eserinin Latin harflerine aktararak yayınlanması sürecinde meydana gelen değişiklikleri göstermesinin yanında bir Osmanlı münevverinin düşüncelerinin ve ifadelerinin tarihi süreç içerisinde nasıl algılandığını belirgin hale getirmesi yönüyle de öneme sahiptir. Ayrıca Filibeli ve Öksüz Turgut romanını merkeze alarak on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı yazarlarının bilhassa fikrî ve ideolojik muhtevaya sahip eserleri hakkında yapılan dilçevi çeviri çalışmalarına eleştirel bir yaklaşımın önemini de haber vermektedir.

Çalışmaya konu olan 1972 baskısından sonra yayınlananlar -2001 ve 2005 baskıları hariç- orijinal metne sadık kalınarak Latin harflerine aktarılmıştır. Bu nedenle çalışmada mukayese kaynak metinle eserin 1972 tarihli baskısı arasında gerçekleştirilmiştir. Birkaç örnekte de 2001 baskısı çalışmaya dahil edilmiştir.

1. Öksüz Turgut Romanının Yapılan Baskıları

İlk olarak 1972 yılında Bedir Yayınevi tarafından basılmıştır. (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, 198 s.) Ubeydullah Küçük takma adıyla Mehmet Şevket Eygi'nin (Yıldırım, 2006, s. 158) yayına hazırladığı bu çalışmada bazı tasarruflarda bulunulmuştur.¹ Orijinal metinde yer almayan bazı kısımlar metne dahil edilirken bazı kısımlar da metinden çıkarılmıştır. Eski Türklerle ilgili “Dedelerimiz Türkler”, “Tarihimizden Bir Yaprak”, “Türk Bayrağı”, “Büyük Türkler” ve “Türk Şövalyeleri: Adsızlar” başlığını taşıyan bölümler sona alınmıştır. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 109-124) Bunun sebebi ise Eygi tarafından şöyle açıklanır:

“Müellif, eski Türkler hakkında yazdığı bu uzun izahatı, romanın içinde, 24'üncü ve 42'nci sayfelere koymuştu. Hikâyenin akıcılığını bozduğu için, mevzu ile doğrudan ilgisi olmayan ve bazı kısımları gerçeğe uymayan ve hayli indî fikirler ihtiva eden bu kısmı, bir ek halinde sona almayı uygun gördük.” (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, 107)

Ayrıca “Niğbolu Zaferi, Ankara Savaşı ve Yıldırım Bayezid” başlıklı kısım Yılmaz Öztuna'dan, “Niğbolu Meydan Muharebesi” başlıklı kısım Namık Kemal'in *Osmanlı Tarihi*'nden, “Neşrî Tarihi'nde Niğbolu Muharebesi” başlığını taşıyan kısım ise Mevlana Mehmed Neşrî'nin tarihinden iktibas edilerek romanın sonuna ayrıca tarihî bilgiler veren bir bölüm olarak eklenmiştir. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1975, 125-198) Bununla beraber çalışma yayınlanırken kitabın ismine “Yiğit Osmanlı Akıncısı” ibaresi de eklenmiştir. Metin sadeleştirilmiş, bu yapılırken bazı kısaltmalara da başvurulmuştur.

Kitabın diğer bir baskısı ise 1975 yılında Sebil Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1975, 243 s.) Abdullah Söğütü tarafından yayına hazırlanan bu neşirde kısmî bir sadeleştirme uygulanmıştır. Neşrin iç kapağında eserin ismi “Akıncı Öksüz Turgut'un Maceraları: Kartal Yuvası Hisarı” olarak kayıtlıdır.

Öksüz Turgut, üçüncü olarak 2001 yılında Kaknüs Yayınları tarafından *Zorlu Süvari* başlığı ile yayınlanmıştır. (Filibeli Ahmet Hilmi, 2001, 96 s.) Serkan Özburun tarafından yayına hazırlanan metin Latin harflerine aktarılırken bazı tasarruflarda bulunulmuş, kaynak metindeki iki bölüm kitaptan çıkarılmıştır: “Yayına Hazırlayanın Notu: 1910 yılında Hikmet Matbaası'nda basılan, orijinal ismi “Öksüz Turgut” olan bu eser, Lâtinize edilmekle yetinilmeyip günümüz Türkçesi'ne de

¹ Önsözde verilen bilgiye göre metni Latin harflerine aktaran ve daha sonra 1969'da vefat eden Ahmed Yücel, kısmî bir sadeleştirme yapan Mehmed Ertuğrul'dur. Kitaba son şekli Ubeydullah Küçük (Mehmed Şevket Eygi) tarafından verilmiştir. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 6.

uyarlanmıştır. Eser yayına hazırlanırken, orijinal metnin iki yerine konulmuş olan, büyük Türklerden ve Türk bayrağından bahseden yazılar, romanla ilgisiz olduğu ve akışı bozduğu gerekçesiyle metne dahil edilmemiştir.

Kitabın 2015 yılında yapılan ikinci baskında ise başlık olarak “Öksüz Turgut” kullanılmış, kaynak metinde yer alan “Dedelerimiz Türkler”, “Tarihimizden Bir Yaprak”, “Türk Bayrağı” ve “Büyük Türkler” başlıklı bölümler bölümler kitaptan çıkarılmıştır. (Filibeli Ahmet Hilmi, 2015, 94 s.) Ancak bununla ilgili bilgilendirici bir yazıya yer verilmemiş, sadece “1910 yılında Hikmet Matbaası’nda basılan, orijinal ismi ‘Öksüz Turgut’ olan bu eser, Latinize edilmekle yetinilmeyip günümüz Türkçesi’ne de uyarlanmıştır.” (Filibeli Ahmet Hilmi, 2015, s. [4]) denilmemiştir. Ek olarak; bu 2001 ve 2015 tarihli iki baskı, orijinal metin üzerine yapılan tasarruflar, eklemeler, çıkarılmalar ve değiştirmeler açısından eserin 1972 yılında Bedir Yayınevi tarafından yapılan baskısıyla büyük benzerliklere sahiptir. Öksüz Turgut, dördüncü olarak 2018 yılında Palet Yayınları tarafından yayınlanmıştır. (Filibeli Ahmet Hilmi, 2018, 124 s.) Fatih Cihat Büyükmatir’ün hazırladığı bu neşirde orijinal metin Latin harflerine aktarılırken sadeleştirme yapılmamıştır.

Beşinci olarak 2020’de Billur Yayınları tarafından yapılan “Yiğit Osmanlı Akıncısı Öksüz Turgut” başlıklı neşir, hem başlık hem muhteva olarak eserin 1972 yılında Bedir Yayınevi tarafından yapılan baskısıyla büyük benzerlikler gösterir. (şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 2020, 107 s.)

Altıncı olarak, kitap 2021 yılında Büyüyenay Yayınları tarafından yayınlanmıştır. (şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 2021, 158 s.) Hicret Yavuz’un yayına hazırladığı metinde kısmi sadeleştirme yapılmıştır.

2. Lefevere ve Yeniden Yazma Kavramı

Genel olarak çeviri, bir metindeki sözcükleri, bir başka dildeki eşdeğer sözcüklere dönüştürmek olarak tanımlanırken burada asıl yapılan bir gösterenin gösterenini değiştirmek ama gösterilene yani anlatılmak istenilene herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. (Vermeer, 2004, s. 257)

Roman Jacobson, çeviride yani dilsel bir gösterenin başka bir dile ya da dilsel olmayan simgeler dizine aktarılmasında üç yol kabul eder:

- 1- Diliçi çeviri ki gösterenler arasında yapılan değişimin diller arasında olabileceği gibi diliçi yani aynı dilde de gerçekleşebileceği anlamına gelir.
- 2- Gerçek anlamıyla kastedilen çeviridir ki bir dilden başka bir dile yapılan aktarmayı ifade eder.
- 3- Göstergelerin dönüştürülmesi ki dilsel göstergelerin dilsel olmayan simgelere aktarılmasıdır. (Jakobson, 2004, s. 90)²

Itamar Even-Zohar ise ortaya koyduğu yazınsal çoğuldizge kavramının bir parçası olan çeviri yazını kabul eder. Çeviri yazının bir ülkenin edebiyatındaki konumunu ve yazınsal çoğuldizge ile olan ilişkisi iki yönden ele alınır: Erek-edebiyatta niçin seçildikleri ve çevrildikleri edebiyatla nasıl bir yer edindikleri. Bir ülkenin edebiyatı içerisinde çeviri eserin merkez-çevre ilişkisinin incelenmesini söz konusu eden Even-Zohar’a göre bu anlamda çevirinin ne olduğu, nerede bitip nerede başladığı kesin tanımlarla belirlenemez. Çeviri bir yönüyle belirli bir kültür ortamı içerisindeki ilişkileri de ihtiva eden bir faaliyettir. (Zohar, 2004, s. 191-201)

² Vermeer’in benzer düşüncesi için bk.: Jakobson, 2004, s. 275.

Çeviri faaliyeti etrafında yeniden yazma ise, “Ayrıışık unsurları, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirmek, onları düzenleyerek aralarında uyum sağlamak, böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarmak” (Aktulum, 2000, s. 236-237) olarak tanımlanır. Bu açıdan bakıldığında bir diliçi çeviri olarak Öksüz *Turgut*’un Latin harflerine aktarılması bir yeniden yazma işlemidir. Bu işlem yapılırken orijinal metinde bulunmayan kısımların eklenmesi, bazı kısımların çıkarılması ve değiştirilmesi ise Lefevere’nin söz konusu ettiği “yeniden yazma” kavramı ile açıklanabilir. Lefevere’ye göre:

“Çeviri, orijinal bir metnin yeniden yazımıdır. Niyetleri ne olursa olsun bütün yeniden yazımlar, belli bir ideolojiyi ve edebî görüşü yansıtır. Böylece edebiyat, belli bir toplumu belli bir şekilde manipüle eder.” (Lefevere, 1992, s. 7)

Lefevere için, bir çevirinin farklı bir kültürü okuyucu için doğal hale getirmeye, onu alışkanlıkları ile çelişmemesine ait bir çaba görürken çevirmenin kendisine seçeceği yöntem de önemli hâle gelir. Bu yöntem ile çevirmen, yeniden yazacağı metnin ideolojisini olumlu bulacaktır ya da bu ideolojinin yanlış gördüğü yönlerini göstermeye ve vurgulamaya çalışacaktır. Ancak Lefevere’ye göre metnin okuyucuya tam anlamıyla ulaşması yapılması gereken kaynak metne dair doğru ya da yanlış bulunan ideolojik vurgular yapmak yerine okuyucunun alışkanlıklarına ya da beklentisine göre yeniden yazma işlemi gerçekleştirmektir. (Lefevere, 1992a, s. 14, 19’den aktaran; Odacıoğlu ve Köktürk, 2013, s. 196)³

Öksüz *Turgut*’un orijinal metni ile 1972 yılındaki yapılan baskısı mukayese edildiğinde, Lefevere’ye göre çevirmenin öznel yargıları ve yorumlarını görmek mümkündür. (Abdal, 2017, s. 2383) Bu yargı ve yorumlar Erich Prunč’tan hareketle skopos kavramını hatıra getirmektedir. Şöyle ki skopos, kaynak metinle erek metin arasında çevirmenler ya da yeniden yazımı yapanların gerçekleştirdiği metinlerarası ilişkiyi tanımlamaktadır. (Prunč, 2013, s. 189) Hans J. Vermeer’e göre çevirmen kendi “skopos”unu kaynak metne olan tepkisiyle belirler. Bu tepkisinin ip uçlarını, çevirmenin kaleme aldığı önsöz, giriş, takdim vb. yazılarda görmek mümkündür. (Prunč, 2013, s. 189-190; Vermeer, 2004, s. 265) Örneğin Öksüz *Turgut*’un 1972 baskısının girişinde bulunan “Yazar, Kitap ve Bu Baskı Hakkında Birkaç Söz” başlıklı yazı hem diliçi çeviriyi yapanın / eseri yayımına hazırlayanın skoposunu bildirirken bunun yanında esere “yeniden yazma” kavramı ışığında yaklaşmanın imkânını göstermektedir:

“Ahmed Yücel ve Mehmed Ertuğrul beylerin evvelce hazırladıkları metin bu defa tarafımızdan ele alınmış, bazı sadeleştirmeler, hazflar, tashihler, ufak çapta ilaveler yapılarak üzerinde hayli işlenmiştir. Orijinal metinde, romanın arasına konan ‘Eski Türklerle’ ilgili kısım, kitabın akıcılığını bozduğu için, bir ek olarak sona alınmıştır. Bu kısmın yazılmasında müellifin, İttihat ve Terakki iktidarı esnasında, bir ara, devletin ideolojisi haline getirilmek istenen pan-türkizm fikrinden mühlhem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, verdiği bilgiler tarih ve etnoğrafya yönünden pek kıymetli

3 Benzer düşünceleri şiiri bir yeniden yazma faaliyeti olarak inceleyen Göksenin Abdal şöyle dile getirir: “Çevirmenler, yeniden yazma sürecinde, gerek kaynak kültür, dil ve yazın dizgeleriyle ilişkili art alan bilgisinden gerekse erek kültür, dil ve yazın dizgeleriyle ilişkili deneyimlerinden yola çıkarak kaynak metni yorumlar ve erek dizgede yeniden yaratırlar. Bu durumda, yorumlama sürecinde, yalnızca erek okurun beklentilerinin değil, erek yazın dizgesine ait metin geleneklerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Yorumlama sürecine çevirmenin öznelliği de eklendiğinde, yorumsallık kavramının şu unsurlardan meydana geldiği sonucuna varılabilir: Art alan bilgisi, erek kültür dizgesinin paydaşlarının ve erek okurun beklentileri, erek yazın dizgesine ait metin geleneğinin etkisi, çevirmenin öznel değerlendirme süreci.” Abdal, 2017, s. 2382-2383.

haiz değildir. Hattâ yanlışlar ihtiva etmektedir. Şehbenderzâde'nin bu küçük tarihî romanını tekrar neşrederken şunu belirtmek isteriz ki, onun İslâm diniyle ilgili bazı eserlerinde ehl-i sünnet inanışına uymayan hayli hatalı yerler, bozuk fikirler vardır. Bu husus unutulmamalıdır.” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 6-7)

3. Yeniden Yazma Kavramı Işığında Öksüz Turgut Romanı

3.1. Türk Kavramının Yeniden Yazımı

Örnek 1

1326 (s. 21)	1972 (s. 25)
“Ben evlatlarımı gördükçe herkese: İşte bunlar benim oğullarımdır. Türk oğlu Türk'türler. Her biri daha bu yaşlarında üçer beşer düşman tepelediler' derdim.”	“Ben evlâtlarımı gördükçe, hepinize, işte bunlar benim oğullarımdır. Hepsi de ateş parçasıdır. Her biri daha bu yaşında üçer beşer düşman tepelediler, derdim.”

Öksüz Turgut'ta evlenip çocuk sahibi olmamaktan dolayı pişmanlığını anlatan Deli Mustafa, eğer çocukları olsaydı onların kahramanlıklarıyla nasıl övüneceğini dile getirir. Onun için, çocuklarının yiğitlikleriyle beraber anılması gereken özellikleri, “Türk” olmalarıdır. Ancak 1972 baskısında çocukların Türklüğüne dair ifadeler değiştirilmiş, “milliyet”e işaret etmeyen kelimeler tercih edilmiştir.

Filibeli Ahmed Hilmi için “Türklük” sadece bir milliyeti işaret etmemektedir. Müellif 1910'da kaleme aldığı “Erbab-ı İbretten İki Sual” başlıklı yazısında dinin yansımalarından biri olarak milliyeti görür. Hatta öyle ki din hakikatinin tecellisi onun için milliyetle açıklanır:

“Milliyet, hâl-i tabîde bulunduğca sahibini saadet-i sermediyeye mazhar kılar. Mağlubiyetten vikâye eder. Milliyet, gurûb etmez bir güneş, sönmez bir meşaledir. O halde milliyet, bir kavmin bir milletin mi'yâr-ı hayatıdır. (...) Hulâsa: Dine merbut, milliyetine âşık olan milletler bükülmez kollara, bozulmaz ordulara, inkâr olunmaz haklara mâlik olur.” (İslâm, 328, s. 4)

Bu nedenle Filibeli'nin burada kullandığı “Türk” kelimesi aynı zamanda çocukların milliyetlerine bağlı oldukları kadar dinlerine olan bağlılığının da ifadesidir. Diğer yandan, küçük yaşta çok düşmanı yenmelerinden hareketle çocukların fiziksel durumlarının yanında, milliyet ve din çerçevesinde onların manevî yönleri de söz konusu edilmektedir. Ancak “Hepsi ateş parçasıdır” ifadesi ise çocukların sadece hareketli, güçlü ve sağlıklı olmalarını; fiziksel olarak durumlarını haber vermektedir.

Örnek 2

1326 (s. 18)	1972 (s. 22)
<p>“Komnenos acı acı güldü ve:</p> <p>— Maria seni elimden kurtarmak istiyor. Hançerle seni tepeleyemeyeceğim. Gürzüme müracaata mecburum. Senin gürzün yoksa yumruğun var. (Alaycı bir tavırla) Bir Türk yumruğunun, gürz yerine kaim olup olmayacağını anlayacağız, dedi.</p> <p>Bu istihza benim pek gücüme gitti. O vakte kadar kızışmamıştım. Lakin Türk adı anılır anılmaz dedem Ketboğa karşımda kaşlarını çatmış duruyor ve bana ‘Haydi! Türklüğünü göster.’ diyor sandım.”</p>	<p>“Komnanos acı acı güldü:</p> <p>— Anlaşılan Mariya seni elimden kurtarmak için imdatçı kuvvetler çağırdı. Artık fazla bekliyemem. Hançerle seni tepeliyemeyeceğim anlaşıldı. Gürzümü kullanmağa mecburum. (Alaylı bir ifade ile) Senin gürzün yoksa da yumruğun var. Bir Türkün yumruğunun gürz yerine geçip geçmiyeceğini şimdi anlayacağız, dedi.</p> <p>Bu alay benim çok gücüme gitti. O vakte kadar kızışmamıştım. Fakat millî gururumla eğlenince kan beynime çıktı.”</p>

Deli Mustafa; Kostantinopolis’te, kendisini çağıran Maria’nın yanına giderken Komnenos tarafından ölü kesilir. Komnenos, Maria’ya âşık; Deli Mustafa’yı kıskanır. Bundan dolayı onunla dövüşmek ister. Komnenos, alaycı bir şekilde, Deli Mustafa’ya gürz yerine yumruğunu kullanabileceğini söyler. Kaynak metinde bu söz, Deli Mustafa’ya dedesi Ketboğa’yı ve Türklüğünü hatırlatır. Ancak 1972 baskısında, alaycı sözler Mustafa’nın millî gururunu zedeler ve onu kızdırır. Metinde geçen gürz-yumruk ilişkisi, sadece roman kişileri arasındaki mücadeleye ait değildir; Türklerin geçmişteki silah kullanma usullerine ve beden kuvvetlerine dayanan tarihî bir telmihtir. Özellikle Mustafa’nın dedesi Ketboğa’yı ve Türklüğü söz konusu etmesi de bu telminin kuvvetlendirici bir unsurdur. Filibeli Ahmed Hilmi, 1910 tarihli bir yazısında Türklerin düşmanları gibi sırtlarına demirden örülmüş gömlekler giymediklerini söylerken savaş aleti olarak da en çok yumruklarına başvurduklarını şöyle anlatır:

“Türklerin sevgili silahı kılıç idi, kargıyı pek kullanmazlardı. O da o kadar kullanılmıyordu. Başka milletlerin ‘gürz’ denilen demir topuzlarının gördüğü işi Türklerin yumruğu görürdü. Dedelerimizin bir yumruğunu yiyip de diri kalan adam değil öküz, manda bile az bulunurdu.” (Özdemir, 328b, s. 7) Dolayısı ile burada Komnenos’un küçük gördüğü sadece Mustafa’nın millî gururu değil, aynı zamanda Türklerin geçmişleri ve kuvvetleridir.

Örnek 3

1326 (s. 23)	1972 (s. 26)
<p>“Hasılı Turgut, senin gibi; anadan babadan halis Türk’tür, onu Türk gibi terbiye et. Türk oğlu Türk’tür, Türk yaşasın Türk ölsün.”</p>	<p>“...hasılı, milletimize lâyık iyi bir müslüman, iyi bir Türk, iyi ve kâmil bir insan olsun.”</p>

Kaynak metinde; Öksüz Turgut’un dedesi yani Fırtına Hasan’ın babası, Öksüz Turgut’u Deli Mustafa’nın yanına gönderirken bir de mektup yazar. Deli Mustafa’dan istediği Öksüz Turgut’u bir Türk gibi yetiştirmesidir; böylece Türk gibi yaşayıp Türk gibi ölecektir. Burada hem maddî hem de manevî olarak Öksüz Turgut’a kazandırılması istenen bir yaşam şekli bulunmaktadır. Do-

layısıyla “Türk” ifadesi olumlu, geçmişten gelen, herkesin takdir edeceği bir yaşama biçimine işare eder. Ayrıca olumlu sıfatlar kullanılmasına gerek duyulmaz. Eserin 1972 baskısında ise Öksüz Turgut’a kazandırılması gereken yaşam biçimi bir bütün olarak “Türk”lükle ifade edilmez; iyi sıfatına da başvurularak Öksüz Turgut’un iyi bir müslüman ve kâmil insan olması da temenni edilir.

Filibeli Ahmed Hilmi, Türklüğü, Müslümanlıktan ayrı olarak görmez. *Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor?* başlıklı risalesinde Müslüman olduktan sonra gösterdiği kahramanlıklardan ötürü Türklerin, Müslümanları korumak üzere Çalab tarafından gönderilmiş yiğitler olarak tanındığını dile getirir. Bu sebeple Türklerin zayıf düştüğü yerlerde İslâm hilafetine itaat azalmış ve böyle yerlerde de hakimiyet kaybedilmiştir. Çünkü Türkler, İslâm askerlerinin ya da askerî gücünün öncüsüdür. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 30-31, 45-46)

Bir çocuğun Türk olarak yetiştirilmesi aynı zamanda onun Müslümanlığının da inşa edilmesi anlamına gelir. Müellife göre, bir çocuğa neler yapması gerektiği dinî-millî bir çerçeve içerisinde şu cümlelerle anlatılmalıdır:

“Ey Türk Yavrusu!

Peygamberinin ruhu sana diyor: Ey dinimin bekçisi arslan Türk! Camilerime asılan çanları indir; şehitler toprağını, Türk yurdunu, Çalab evini alçaklardan kurtar!” (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 60)

Metnin orijinalinde geçen “Türk gibi terbiye” ifadesi, Türklerin Müslüman olduktan sonra da devam ettirdikleri yaşama biçimlerini anlatmaktadır. Filibeli Ahmed Hilmi, İslâmiyet öncesi Türk toplumunun terbiyesini özetle şöyle anlatır: Milletine ve vatanına ihanet eden barındırılmamış, yoksul bir hâle düşenlere diğerleri yardım etmiş, kimse kimsenin namusuna ve ırzına kötü niyetle yaklaşmamış, hırsızlık yapanlar hemen toplumdaki uzaklaştırılmıştır. (Özdemir, 1324, s. 1; Özdemir, 328b, s. 6)

Türkler Müslüman olduktan sonra da aynı ahlâkî vaziyetlerini devam ettirmişler, mevcut davranışlarıyla İslâm’ın gerektirdiği davranışlar arasında benzerlik görmüşlerdir. Filibeli; bu ahlâkî devamlılığı şöyle anlatıyor:

“Türkler, Müslüman olmuşlardı. Lakin onlar Müslümanlığı, Allah’ın dediği ve Peygamber’in öğrettiği gibi anlıyorlardı. O vaktin Müslümanları, tembel ve ahlâksız olmuşlar, türlü türlü rezaketler ve çirkinlikler içinde kalmışlar, türlü türlü eğlencelere, sarhoşluklara koyulmuşlardı.” (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 46)

Bunun sonucunda ise “Türk gibi yaşama”nın en bariz özelliği ortaya çıkmıştır. Türkler, İslâm’ı anlamış ve ne kadar çalışırlarsa o kadar Allah’ın yardımına ulaşacaklarına inanmışlardır. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 46-47)

Ancak bu “Türk gibi yaşamak” yani “iyi ve namuslu yaşamak, yurt ve Türklüğün uğruna ölmek, çalışmak ve kazanmak” (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 49) gayesi, meydana getirdiği ahlâkî yapı bakımından övünç sebebi olsa da yüksek emellerden arınmış bir insanî yaşam açısından huzur, mutluluk ve rahattan uzak kalmanın da nedeni olmuştur. Türk gibi yaşayıp Türk gibi ölmek Filibeli tarafından aşağıda belirtilen zorluklara göğüs gerebilmektir ve bunu başarabilmek ise alınan terbiye ile mümkün olabilir:

“Türk, temellük ve tasarruf davasında bulunduğu hâlde akarâtının en bayağı aksamında oturan yalnız hidemât-ı şâkkada bulunan ashab-ı emlâke benzer. Emlâk ve akarın fevâidinden yalnız kendi-

si istifade edemez. Misafir, yolcu, yabancı, ortak her kim olursa olsun, emlâk ve akardan bir suretle müstefid olarak kendisine hisse-i saadet çıkarır. Yalnız bunların hepsinden ziyade hak davasında olan ‘Türk’e düşen hisse, yarı aç, yarı tok, akarın endişe-i muhafazasıdır!’ (Özdemir, 328c, s. 2)

Örnek 4

1326 (s. 47)	1972 (s. 30)
“Çocuğun bu yalvarıcı vaziyeti devam ettiğinden zamanın en büyük Türk’ü, bütün insanların en yiğidi olan Yıldırım’ın...”	“Milletin babası durumunda olan ve harplerde en önde savaşarak ordusuna örnek teşkil eden Yıldırım Bayezid’in...”

Öksüz Turgut’un 1326 tarihli baskısında, Turgut’un selamlamasını yaptıktan sonra bir türlü önünden ayrılmadığı Padişah Yıldırım Bayezid, “en büyük Türk” olarak tanımlanırken, eserin 1972 baskısında bahsi geçen ifade kaldırılmıştır. Padişahın sadece milletin babası olma vasfı ve savaşçılığı vurgulanmıştır.

Kaynak metinde geçen “Türk” ifadesi, mensup olunan millet ve Türklerin savaşçılık özelliklerinden daha çok Osmanlı Türklerinin, Türkler arasındaki mevkiine ve İslam’la olan bağına işaret etmektedir. Filibeli’nin bir padişah için kullandığı “en büyük Türk” ifadesi, Osmanlıları Türklerin içerisinde Müslümanlık için en faydalı ve fetih kuvveti yüksek olarak kabul etmesine dayanır. Çünkü ilk Osmanlı padişahları söz konusu edildiğinde kurulan Türk hükümdarlığı aynı zamanda İslâm hükümeti özelliği göstermiştir. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1327, s. 543, 593)

Bunun yanında Öksüz Turgut’un Osmanlı Dönemi’ni ihtiva eden konusu itibarıyla, kullanılan “Türk” kelimesi aynı zamanda Osmanlılığa da işaret etmektedir. Filibeli’ye göre özellikle bir imparatorluk olarak Osmanlı’da millet-i hâkimeyi ifade eden “Türk” kelimesi Osmanlı olmanın da göstergesiydi. (Özdemir, 1325, s. 1)

Sonuç olarak Filibeli Ahmed Hilmi, yukarıda ifade edilen anlamları içerisinde barındıran Türklüğün temsili, din, vatan ve millete dair duygularının tercümanı olarak kabul ettiği padişahı zamanın en büyük Türk’ü olarak adlandırmaktadır. Müellif, romanını ithaf ettiği Sultan Mehmed Reşad’ı da aynı düşüncelerle “peygamber seccadesinde, Osmancığın tahtında, insanların âlîcenası, Müslümanların temiz ve yürekli, Osmanlıların en büyüğü, Türklerin en necibi” olarak tavsif eder. (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Himi, 1328, s. 1-2)

Örnek 5

1326 (s. 49)	1972 (s. 32)
“Oğlum! Kavgada din ve millet uğrunda, padişahımızın gözleri önünde çarpışarak, şehit düşerek, sana bir Türk’ün nasıl ölmesi lazım geldiğini göstereceğim.”	“Oğlum, o şey, savaşta, cihadda, din ve millet uğrunda, sultanımızın gözleri önünde çarpışarak, şehid düşmektir. İşte onu da inşallah benden öğreneceksin...”

Kaynak metinde; padişah Yıldırım Bayezid’in çadırına giren Turgut, padişaha yolunda savaşmış olmak istediğini söyler, bunu Türk için en büyük şeref kabul ederek padişahın elini öper. Tüm bunlardan sonra Deli Mustafa, evlatlığı Turgut’u karşısına alarak sözlerinden ötürü gururlu bir şekilde dedesi Fırtına Hasan’ın aslında kendisine her şeyi, yani Türk terbiyesini öğrettiğini söyler. Mustafa’nın Turgut’a öğreteceği tek şey vatan ve millet uğrunda şehit düşmek yani bir Türk’ün

nasıl ölmesi gerektiğini göstermektedir. 1972 baskısında ise “Türk’ün nasıl ölmesi gerektiği” ifadesi kaldırılmıştır. Sadece “şehit” kelimesi daha genel bir anlam katmaktadır. Burada şehitlik kavramı ile beraber düşünüldüğünde bir Türk’ün ölümü doğrudan milliyet kavramına yapılan göndermeden ziyade İslam tarihinde Türklerin yerine yapılan bir atıftır. Filibeli Ahmed Hilmi’ye göre Türkler Müslüman olmalarından itibaren İslâm âleminin tehlike uğrayabileceği bütün sınırları tutmuşlar, İslâm’la, İslâm’ı yok etmek isteyen Haçlılar ve diğer düşmanlar arasında bir engel olmuşlardır. Hem İslâm âlemini korumak hem de bu âlemin topraklarını genişletmek uğurunda savaşmak, Türkler için “dereleler gibi kanlarını” akıtmak anlamına gelmiştir. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1327, s. 543; Özdemir, 328a, s. 7) Müellif, Osmanlıların hüküm sürdüğü zamanlarda meydana gelen “Türk gibi ölüş”lerin altı yüz yılda nasıl bir tesir meydana getirdiğini şöyle anlatır:

“Her sene binlerce şehit verdik, Cenab-ı Hakk bizim soyumuza bereket verdiğiinden Hakk yolunda ne kadar kırıldıysak, o kadar da çoğaldık. Bugün biz Osmanlı Türkleri on milyon varız. Kırk milyon Türk de Rusya’da, Asya’da, Kafkasya’da, İran’da var. Hepimiz elli milyonuz. Vâkıâ ayrı ayrı yerlere düşmüş isek de hepimizin yüreği birdir. Hepimiz İslâm’ın, bu vatanın askeriyiz. Hepimiz, Hakk yolunda ölegedik, ölegideceğiz.” (Özdemir, 328c, s. 5) Ancak bu durum hiçbir zamana bir umutsuzluk ve isteksizlik uyandırmamıştır. Çünkü, “Hakikaten vatan ve milletini seven, vatan ve milleti uğruna ölmekten başka bir şey düşünmez.” (Şeyh Mihr-i Dîn, 1330, s. 1) Bu nedenle Deli Mustafa, zaten vatan yolunda şehit olmaya büyük bir istek duyan Turgut’a bir bilinç kazandırmak üzere sadece şehit olmayı değil Türk gibi şehit olmayı öğretmek ister.

Örnek 6

Kaynak metinde yer alan “Dedelerimiz Türkler”, “Tarihimizden Bir Yaprak”, “Türk Bayrağı”, “Büyük Türkler” ve “Türk Şövalyeleri: Adsızlar” başlıklı bölümlere, 1972 baskısında akıcılığı bozduğu gerekçesiyle ve dolayısıyla konuyla ilgisiz görülerek kitabın sonunda ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir. Filibeli bu bölümlerde İslamiyet öncesinden başlayarak Türklerin tarihi, sosyal yaşantısı, savaşları, bayrağa olan hürmetleri vb. konularda bilgiler vermektedir. Filibeli Ahmed Hilmi’nin bu bölümleri Öksüz Turgut’a eklemesinin ve genel olarak bakıldığında Öksüz Turgut’un yazılmasının bizzat sebebi eserin yazılma ve yayınlanma tarihlerinde içinde bulunan siyasî ve sosyal vaziyetle yakından ilgilidir. Filibeli; Balkan Savaşları öncesinde, Osmanlı Devleti’nin muhtelif unsurlarının milliyetçilik akımlarının tesirine girdikleri bir dönemde Osmanlı’nın ana unsuru olarak gördüğü Türklere bir bilinç kazandırmaya, Türklere unuttuklarını hatırlatmaya çalışır. Diğer bir ifade ile Türk ruhunu tekrar meydana getirmek amacıyla hareket eder:

“Biz de şimdiki renksiz ruhumuzu dedelerimizin ruhu gibi yani Türk ruhu yapmalıyız. Lakin bunu becerebilmek için peşin, ruhumuzun nasıl yapıldığını yani şimdiki yamalı hırkaya benzeyen ruhumuzun hangi kumaşlardan dikildiğini anlayalım.” (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 2022, s. 53)

3.2. Müslüman Kavramının Yeniden Yazımı

Örnek 1

1326 (s. 105)	1972 (s. 83)
“— Vay canına yandıgım... Vay şeytanın boynuzu, vay papanın katırı! Dört karı ha! Benim ise bir tane bile yok.”	“— Vay canına yandıgım... Vay şeytanın boynuzu, vay papanın katırı! İki hanım ha! Benim ise bir tane bile yok.”

Örnek 2

1326 (s. 106)	1972 (s. 84)
“— (Sarhoşluğu ilerleyerek) Boğa, yiğidim beş karı alabilir miyim?”	“— (Yılışarak) Boğa, yiğitim ben de iki hanım alabilir miyim?”

Orijinal metinde Turgut ve Boğa'nın karşılaştığı, Kartal Yuvası olarak anılan Kral Hisarı'na mektup götüreren Papaz, Turgut ve Boğa'nın Kartal Yuvası'na gidip Julia'yı kurtarmasına yardım eder. Yolculuk boyunca üçü arasında yapılan konuşmalar sırasında eskiden papazken Müslüman olan ve evlenen bir sipahiden bahsedilince, Papaz Müslüman olmaya meyleder. Onun için önemli olan evlenmek hatta birden fazla kadın ile evlenme ihtimalidir. Kaynak metinde, saf ve devamlı surette şarabın tesirinde olması papazın sözlerine de yansımıştır. Müslüman olduktan sonra evleneceğini ümit ettiği kadınları “karı” kelimesi ile ifade eder. Çok sayıda kadınla evlenebileceğini düşünmesi ve bu konuda devamlı konuşmaya çalışması, papazın İslâm'la ilgili yetersiz bilgiye sahip olmasına dayanır. Bu nedenle, Turgut ve Boğa'dan bu konuda sürekli bir şeyler öğrenmeye çalışır. Yine sarhoşluğun tesiri ile evlenmeyi ümit ettiği kadınların sayısı dörtten beşe çıkar. Sarhoşluğu arttıkça daha da ilerleyerek, büyük bir merakla “Süleyman Nebî gibi dört yüz bacı alabilir miyim? Boğa, yiğidim dört yüz...” cümlesini kurar. 1972 baskısında ise “karı” ifadesi değiştirilmiş onun yerine daha yumuşak bir ifade olarak “hanım” kelimesi tercih edilmiştir. Bunun yanında ifadelerde, Papaz'ın evlenmeyi ümit ettiği kadınların sayısı ise “iki” ile sabit tutulmuştur. Yine aynı baskıda Papaz'ın sarhoşluğunun arttığına vurgulanması yerine davranışları “yılışıklık” olarak tarif edilmiştir.

1972 baskısında yapılan bu değişikliklerde papazın karakteri, içinde bulunduğu ruhsal ve fiziksel durumun tesiri göz ardı edilmiş; eserde çizilen papaz portresinden beklenmeyecek derecede mutedil ve yumuşak ifadeler kendisine söylenmiştir.

Örnek 3

1326 (s. 106)	1972 (s. 84)
“Lakin en tuhafı, mühtedinin sayıklamasındaydı... Birini takdir ediyor ve homurdanıyordu: — Ne demek? Defol şuradan. Seksen tane fazla oluversin! O Süleyman Nebî ise ben de Müslümanım, bin, iki bin, on bin kadın alsam, ne lazım gelir... Haydi... Öksüz'le Boğa, karı aç gözlüsü sâbık rahibe gülyorlardı...”	“Lakin en tuhafı, mühtedinin sayıklamasında idi... Rüyasında birini takdir ediyor ve homurdanıyordu: — Ne demek? Defol şuradan pis papa. Ben artık müslüman oldum ve evlendim. Sene bana karışamazsın. Öksüz'le Boğa, karı aç gözlüsü sâbık rahibe gülyorlar, inşallah tahkikî bir imana da kavuşur diyorlardı.”

Kaynak metinde artık Müslüman olan eski papaz, sarhoş bir halde sayıklamaya başlar ve bu sayıklaması kendisinin çokça söz konusu ettiği evlilik ve evlenebileceği kadınların sayısına dairdir. Mühtedi papazın kendisinde olmadan söylediği sözler, Turgut ve Boğa'yı güldürür. 1972 bas-

kısında ise kaynak metinde olmayan bir ifade olarak eski papazın sözlerine “evlendim” kelimesi eklenmiştir. Ancak papaz henüz yeni Müslüman olmuştur ve evlilik gibi bir durum yoktur.

Yine 1326 baskısından farklı olarak ve Müslümanlık-Hristiyanlık zıtlığı vurgulamak üzere mühtedi Papaz’ın rüyasında papayı tersleyen ve hatta azarlayan cümleler kurar.

1972 baskısında, eski papazın Müslümanlığının yeterli derecede olmadığını vurgulamak üzere –kaynak metinde yer almayan- “tahkikî bir imana” ulaşması temennisine de yer verilmiştir.

Örnek 4

1326 (s. 7)	1972 (s. 11-12)
“Nihayet güneş, tabiata her günkü lakayt nazarıyla bir kere daha bakarak, ufukta kayboldu... Davetliler, Deli Mustafa Ağa’nın hanesine gitmekte acele etti.”	“Nihayet güneş, ufuktan kayboldu... Davetliler, mahalle mescidinde akşam namazını kıldıktan sonra aceleyle Mustafa Ağa’nın evine doğru yola koyuldular.”

1326 baskısında Deli Mustafa’nın kendisine evlatlık verilen Turgut ile ilgili haberi vermek ve bu konu hakkında konuşmak üzere davet ettiği kahve arkadaşları büyük bir merakla akşamın olmasını beklerler. 1972 baskısında ise “Müslümanlık” vurgusu yapılmak üzere bazı ifadeler eklenmiştir. Davetliler merakla bekledikten sonra mescidde akşam namazını kılıp Deli Mustafa’nın evine giderler.

Aynı vurguyu orijinal metinde olmayan ve 1972 baskında metne eklenen, Niğbolu Savaşı’nın hemen öncesini anlatan paragrafta da görmek mümkündür. “Mescid” kelimesinin yanında “sabah ezanı” da ayrıca belirtilmiştir:

“Ufukta fecrin ilk aydınlığı belirmeğe başlamıştı. Niğbolu mescidlerinde sabah ezanları okunmağa başladı. Küçük Niğbolu, pek kısa bir müddet sonra tarihin en büyük hâdiselerinden birine sahne olacaktı. Halk yediden yetmişe kadar uyanmıştı. Sanki gizli bir his onlara mühim şeyler olacağını haber veriyordu.” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 43-44)

Örnek 5

Eserin 1972 baskısında yer alan “Hikâyemizin Sonu” başlıklı kısım kaynak metinde olmayıp bütünüyle metne sonradan eklenmiştir. Burada yapılan orijinal metne müdahalenin ötesinde metni genişletmek ve var olanı yeterli görmeyip hikâyeye farklı bir son yazmaktır. Orijinal olmayan bu “son”da roman karakteri Julia, Hristiyan iken Müslüman olur ve “Cemile” adını alır. Böylece Mehmed Şevki Eygi’nin romandaki “Müslümanlık” vurgusunu yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır: “Turgut’un akından dönen kafilesinde hiç tahmin edilemeyecek bir kişi daha vardı. Bu, dilber Julya idi. Hisarda, ahlâksız bir papazın iğrenç pençesine düşeceği sırada, Hızır gibi yetişip namusunu kurtaran yakışıklı Türk akıncısını görür görmez, gönlünü ona kaptırırvermişti. Olup bitenlerden sonra hristiyanlıktan da soğumuştur. (...) İslâmiyet’i kabul etmiş, Cemile adını alarak akıncı kafilesiyle yola çıkmıştı.” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 104) Yine aynı bölümde mühtedi Papaz’ın Müslüman olduktan sonra “Demir” adını aldığı ve evlendiği aktarılır. Karısının yaptığı yemeklerden son derece memnun kalan Demir, Filibeli’nin Türklükle Müslümanlığı ayrı görmediği görüşlerini yansıtan bir biçimde Türk olmak istediğini dile getirir: “Etine buduna dolgun, eli yüzü düzgün bir hatun bulup kaş-göz ettiler. Demir hanımından çok memnun kaldı. Onun büyük bir maharetle pişirdiği

su böreklerini, dolmaları, imam-bayıldıları, talaş kebablarını, mantıları, yassı kadayıfları ve diğer Türk yemeklerini hapur hupur atıştırıyor ve ağzındaki lokmaları yutmağa çalışırken: — Türklerin dini ve yemekleri çok güzel. Ben var Türk olmak, diyordu.” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1972, s. 104-105)

3.3. Rum/Hristiyan Kavramının Yeniden Yazımı

Örnek 1

1326 (s. 5)	1972 (s. 9)
“...Karamanoğullarının entrikaları duyulmuştu. Padişahın evvelâ Karaman diyarına sefer edeceği söyleniyordu.”	“...Bizanslıların da çeşitli entrikalar çevirdikleri duyulmuştu. Padişah’ın evvelâ İstanbul’u muhasara edeceği söyleniyordu.”

Kaynak metinde Yıldırım Bayezid’in; düşmanca hareketleri, isyan için beylikleri etrafında toplaması nedeniyle Karamanoğullarına sefer gerçekleştireceği ifade edilir. Ancak 1972 baskısında, bu tarihî gerçekliği olan bilgi değiştirilmiş, Bayezid’in Karamanoğulları yerine Bizans’a sefer yapacağı ifade edilmiştir.⁴ Bu tahrifle, düşman bir Türk beyliği yerine Hristiyan/Rum bir düşman vurgusu yapılmıştır.

Örnek 2

1326 (s. 12)	1972 (s. 16)
“— (Gülerek) Kadınlar da bulunuyordu! Buna şaşacak bir şey yok. İnsanlıkla aslanlığı bir araya getiren bu kahramanı hangi kız sevmez?”	“Hangi rum dilberi sizin gibi yakışıklı bir Türk askerini sevmez.”

1326 baskısında; Deli Mustafa evinde bulunan başlığın hikâyesini anlatır. Başlığı ele geçirdiği Kostantiniye’ye neden gittiğini, orada yaptıklarını ve gördüklerini dile getirirken kendisini orada tanıyan ve seven çok kişilerin olduğunu da ekler. Onu merakla dinleyen mahallelerinden biri Deli Mustafa’yı över ve kahramanlığından söz ederek, -hiçbir milliyet ve din belirtmeden- sevilmesinin bilhassa kadınlar tarafından sevilmesinin gayet doğal olduğunu söyler. 1972 baskısında ise eserde Müslüman – Hristiyan/Rum karşıtlığını vurgulamak üzere “kadın” yerine “Rum dilberi” ifadesi kullanılmıştır.

Murat Belge, “Öksüz Turgut”un Zorlu Serüveni” başlıklı yazısında, kaynak metinde olduğunu varsaydığı “Hangi rum dilberi sizin gibi yakışıklı bir Türk askerini sevmez.” cümlesinden hareketle Filibeli Ahmed Hilmi’nin üzerinden İslâm’ın Hristiyan kadınına/Hristiyanlığa bakışına dair eleştiriler getirir. Buna göre Müslüman cinsel bakış açısına göre cinsellikten zevk alan bir kadının “iffet”siz kabul edilmesi nedeniyle cinsellik “öteki” ile yaşanması mümkün bir durum haline gelir. Belge’nin tabiriyle “efemine” Hristiyan erkekler arasında sıkılan Rum dilberi” Türk erkeğinin namusunu ve gücünü görünce büyük bir tutkuyla ona bağlanacaktır. (Belge, 2005, s. 51) Ancak metnin orijinalindeki cümle, Belge’nin eleştirisine sebep gösterdiği cümleden farklıdır.

4 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: İnalçık, H., “BAYEZİD I”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i> (Erişim tarihi: 2023.09.27)

Örnek 3

1326 (s. 12-13)	1972 (s. 17)	2001 (s. 15)
“Kayserin beyleri içinde binici çok kimse yok idi, çoğu pek solak adamlar idi.”	“Kayserin beyleri içinde ata iyi binen birinci sınıf bir süvari yok g biydi. Pek çoğu solak adamlardı.”	“Kayser’in beyleri arasında birinci sınıf bir binici yok gibiydi. Pek çoğu salak adamlardı.”

Metnin orijinalinde; Bizans’ta bulunan Deli Mustafa, Kayser’in haşmetini göstermek üzere tertip ettiği şölene katılır. Usta biniciler, hünerlerini göstermeye başlayınca Deli Mustafa da kendi hünerlerini göstermek için büyük bir istek duyar. Seyrettiği binicilerin maharetlerini beğenmeyen Deli Mustafa, onları beceriksiz anlamına gelmek üzere “solak adamlar” olarak tarif eder. Bu ifade 1972 baskısında da aynı şekilde kullanılmıştır. Ancak 2001 baskısında ise “solak” kelimesi “salak” ifadesiyle değiştirilmiştir. Murat Belge, adı daha önce geçen yazısında, Öksüz Turgut’un 2001 baskısındaki “salak adamlar” ifadesini Filibeli Ahmed Hilmi’nin orijinal ifadesi kabul etmiştir. Bunu bir hakaret olarak tanımlayan Belge, romanda Türklüğe yaptığı vurgulardan hareketle Filibeli’ye “milliyetçi bir Türk yazarı için hakaretin bu kadarı light” (Belge, 2005, s. 49) sayılır eleştirisinde bulunur.

Örnek 4

1326 (s. 15)	1972 (s. 19)
“— Vay! Yorgi Komnenos ha? Diyebilirim ki bu sefil Kostantiniye’nin biricik namuslu, bahadır evladısın.”	“— Vay! Yorgi Komnanos ha? Diyebilirim ki sen şu sefil ve kahpe Kostantiniye’nin biricik namuslu, bahadır evladısın.”

Kaynak metinde, Komnenos ile Julia için vuruşan Deli Mustafa, karşısındaki kişinin Komnenos olduğunu anlayınca onun kahramanlığını över ancak Bizans’tan bahsederken “sefil” sıfatını kullanır. Eserin kurgusundan yola çıkarak bu ifade, Deli Mustafa’nın şahsında Yıldırım Bayezid dönemi Osmanlı Türklerinin bir gün fethetme ümidiyle Kostantiniye’ye olan bakış açısını yansıtır Diğer açıdan ise bu ifadelerin sebebini 1909-1910 yıllarında Osmanlı-Yunan ilişkilerinde aramak yerinde olacaktır. Özellikle Yunanlıların Girit’i ele geçirmek istemesi, Osmanlı donanmasını bir tehdit olarak Yunan zenginlerinden Averof’un milletine bir zırhlı deniz aracı hediye etmesi ve Osmanlı’da Yunanlılara karşı başlatılan boykotaj faaliyetleri Öksüz Turgut’un kaleme alındığı tarihlerde gündemde olan siyasa-askerî meselelerdir. (şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1909, s. 1-2; şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 328, s. 1-2) Ancak, Yunanlılar ile yaşanan bu gerginlikler nedeniyle Filibeli Ahmed Hilmi’nin tavsiye ettiği bir milliyet/din düşmanlığı değildir. Onun istediği makul siyasa, askerî ve toplumsal bir mücadeledir: “Girit meselesi marzî-i millî dairesinde halloluncaya kadar Yunan kelimesi bizim için yılan mânâsında gelir, bu mânâyı unutmamakta anûdâne sebat etmeliyiz. Bundan maksat, İslâmîyet ve insanîyetin şanına yakışamayacak a’mâl değildir. Hâşâ ki bu muhterem millet velev ki menfur olsun vatanında bulunan misafirlerinin can ve malına kasdetsin. Öyle zelilâne ve zenanâne kahramanlıklar Pire palikaryalarına yakışır. Bu muzır ve nankör misafirlerin vatanımızdan teb’idini istemeliyiz. Onlarla hiçbir alaka-i iktisadiye ve içtimaiyemiz olmamalı” (şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 328, s. 1-2)

Örnek 5

1326 (s. 52)	1972 (s. 38)
“Diğeri ise şövalyeler için mükemmel bir ziyafet hazırlamaktır.”	“İkincisi ise yorgun şövalyeler için mükemmel bir ziyafet hazırlamaktır. Duyduğumuza göre manastırın mahzenlerinde çok eski nefis şaraplarınız varmış...”

Kaynak metinde, Turgut tarafından ele geçirilen ve Niğbolu Kalesi’nde bulunan Doğan Bey’e getirilen mektupta Niğbolu Kalesi’ne büyük bir Haçlı ordusunun kuşatma yapmak üzere yola çıktığı yazılıdır. Şehirdeki papaza gönderilen bu mektubun sonunda şehirdeki Hristiyanların yapmaları gerekenler yazılıdır. Bunlardan biri de zaferden sonrası için şövalyelere bir ziyafet sofrası hazırlamaktır. 1972 baskısında “ziyafet sofrası” ifadesinden sonra şövalyelerin Müslümanlara karşıtlığını vurgulamak üzere manastırın mahzenlerinde bulunan “çok eski nefis şaraplar” ifadesi eklenmiştir.

Sonuç

1326 (1910) yılında yayımlanmış olan Öksüz Turgut romanı, Filibeli Ahmed Hilmi’nin roman türündeki edebî eserlerinden biri olarak Niğbolu Savaşı’nı işlemektedir. Ancak Öksüz Turgut’u sadece muhtevastan yola çıkarak geçmişi konu edinen bir roman olarak tanımlamak doğru değildir. Eser ve konusu, yazıldığı ve yayımlandığı dönem itibarıyla Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve askerî durumlarla birlikte düşünülmelidir. Balkan Savaşları öncesinde, milliyetçilik akımlarının Osmanlı birliğini zayıflatmaya başladığı bir dönemde Filibeli; eserinde Türklük, Müslümanlık, Osmanlılık vb. konulardaki düşüncelerine yer verir. Bu düşünceler sadece Öksüz Turgut’a has olmayan, diğer risale ve yazılarında da dile getirdiği fikirlerdir. Tüm bu özellikleriyle Öksüz *Turgut*, ilk defa yayınlışının ardından pek çok defa Latin harflerine aktararak basılmıştır. Ancak eserin 1972 baskısı başta olmak üzere 2001 ve 2015 baskılarda kitabın muhteva ettiği Türklük ve Müslümanlığa dair fikirler nedeniyle eserin orijinaline sadık kalınmamış, bazı değişiklikler yapılmıştır.

Öksüz Turgut’un 1326 (1910) ve 1972 tarihli baskıları arasında yapılan mukayeseden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Türklük kavramının yeniden yazımı: Filibeli Ahmed Hilmi’nin, sıklıkla vurgu yaptığı Türklük kavramı, İslâm öncesi Türk tarihine işaret etse de çoğunlukla Müslümanlıkla bir arada düşünülmüştür. Türklük, kişilerin milliyetinden daha çok toplumun maddî ve manevî bünyesini meydana getiren unsur olarak romanda yansıtılmıştır. 1972 baskısında ise Türklük vurgusu bir milliyet ifadesi kabul edilerek kaynak metinde geçen “Türk” ifadeleri çoğunlukla ya kaldırılmış ya da yanına kişilerin Müslümanlığını belirtmek üzere açıklayıcı sıfatlar ve tanımlamalar eklenmiştir.

Müslümanlık kavramının yeniden yazımı: 1972 baskısına bakıldığında, kaynak metinde olmayan ifadelerin eklenerek, roman kişilerinin ve genel olarak Osmanlı toplumunun Müslüman kimliğinin vurgulanmaya çalışıldığı görülür. Roman kişilerine söylenen sözler, metnin kurgusu içerisinde o kişilerin söylemesi muhtemel olmayan, yüksek derecede didaktik eklemelerdir. Kelimeler çevresinde yapılan ekleme-değiştirmelerin yanında 1972 baskısında sona eklenen ve metnin orijinalinde olmayan bölüm, iki roman kişisinin Müslüman oluşunu ve hayatlarını İslâm üzere devam ettirmelerini ihtiva eder.

Rum/Hristiyan kavramının yeniden yazımı: Öksüz Turgut'un 1972 tarihli baskısında Rumlar ve Hristiyanlarla ilgili kısımlara kaynak metinde olmayan, onların Osmanlı ve müslümanlar karşısındaki güçsüzlüğünü, ötekiliğini diğeri bir ifade ile "düşman"lığını vurgulayıcı ifadeler eklenmiştir. Hatta bu düşmanlığı vurgulamak üzere "hakaret" anlamına gelecek kelimelere de başurmaktan geri kalınmamıştır.

Yukarıda zikredilen ve çalışmada tespit edilen bulguların ortaya çıkışı, Filibeli ile 1972 yılında Öksüz *Turgut*'u yeniden yazım ile yayına hazırlayanın yaşadıkları çağın farklı olması sebebiyledir. Her ne kadar aradan 62 yıllık bir süre geçmiş olsa da burada sözü edilen sadece kronolojik bir ilerleme değildir. Şehbenderzâde, Osmanlı Devleti ayakta iken, Osmanlı'nın bir mensubu olarak Öksüz Turgut'u kaleme almıştır. Müslümanlığa, Türklüğe ve Hristiyanlığa/Rumluğa bakışını Osmanlılık belirlemiştir. Ona bu bakış açısını kazandıran ise Osmanlı'nın son döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aydınlarda var olan "vatanı kurtarma", "kötüye gidişi durdurma" düşüncesidir. Filibeli, Öksüz Turgut romanı ile; Osmanlı'yı meydana getiren unsurların kopmaya başladığı bir dönemde, yaklaşan savaşların gölgesinde Osmanlı'nın temel unsuru olarak gördüğü Müslüman Türklere bir ikazda bulunmak ister.

Ancak 1972 yılına gelindiğinde ise siyasi ve toplumsal şartlar romanın yazıldığı dönemden farklılaşmıştır. İmparatorluk yerine artık ideolojisi kök salmış Cumhuriyet idaresi vardır. Ülkenin fiziksel olarak sınırlar daraldığı gibi Müslümanlık ve Türklük kavramlarına yüklenen anlam da değişmiş ve daralmıştır. Diğeri bir ifade ile bu iki kavram, emperyal olmaktan çıkıp yerleşmiştir. Bu da Öksüz Turgut'un 1972 yılındaki baskısında, kavramların vulgarize edilerek aktarılmasına sebep olmuştur. Türklük bir imparatorluğun hâkim unsuru olarak Müslümanlıkla eş anlamlı kullanılmamış daha doğrusu bu anlamını kaybettiği düşünülerek kavramlarla ilgili tasarruflarda bulunulmuştur. Türklük salt bir milliyet ifadesi olarak algılanmış ve bunun önüne geçmek üzere sıklıkla "Müslümanlık" vurgusu da yapılmıştır.

Tüm bu özellikleriyle göz önüne alındığında Öksüz Turgut romanının 1972 tarihli baskısının, Lefevre'nin "yeniden yazma" kavramı ile ilgili düşünceleriyle yorumlanabilmektedir. Lefevre'ye göre eseri yeniden yazan kişi, müellifin ideolojisini olumlu bulacaktır ya da bu ideolojinin yanlış gördüğü yönlerini göstermeye çalışacaktır. Mehmed Şevket Eygi, Öksüz Turgut'un ihtiva ettiği ideolojiyi yanlış görerek metni yeniden kendi ideolojik çerçevesinde işlemiştir.

Eygi; kaynak metinde yanlış bulduğu ideolojik unsurları muhafaza edip onların yanlışlıklarını ayrıca belirtmek yerine ilgili kısımları metinden çıkarmış, değiştirmiş, romandaki bölümlerin sıralarını kendi fikirleri çerçevesinde bir düzene sokmuştur. Eserde ideolojik tadilat yapmak üzere kaynak metinde olmayan birtakım kelimeler, cümleler eklemiştir; bunlardan öte, romanın sonunda kendisi bir bölüm kaleme almıştır. Kısacası Eygi, Lefevre'den hareketle, kendi ideolojine, okuyunun alışkanlıklarına ya da beklentisine göre yeniden yazma işlemi gerçekleştirmiştir.

Bu mukayese çalışmasından hareketle denebilir ki Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılan ve yeniden yazma eylemine tâbi tutulan eserler konusunda daha dikkatli, eleştirel ve -özellikle çok sayıda baskısı olan eserler karşısında- seçici davranılmalıdır. Aksi takdirde Murat Belge'nin kaynak metinde olmayan bir ifade nedeniyle Filibeli Ahmed Hilmi ile ilgili isabetsiz eleştirilerde bulunması gibi hatalara düşmek kaçınılmaz hale gelecektir. Bu durumun hem kaynak metin, hem metnin müellifi ve hem de eserin yazıldığı devir hakkında yanlış, eksik ve tahrif edilmiş bilgiler ve izlenimler vereceği şüphesizdir.

Extended Abstract

Öksüz Turgut is one of Filibeli Ahmed Hilmi's literary works written in addition to *A'mâk-ı Hayâl*, theater works and poems. Published in 1910 at Hikmet Matbaası, *Öksüz Turgut* tells the story of the Battle of Niğbolu and the traditions of the Turks around the adventures of an Ottoman raider.

Öksüz Turgut has been re-printed in Latin letters many times. This article seeks to answer the following problems: What changes have occurred between the first edition of the work in 1910 and subsequent editions? What is the meaning of the changes made by the publisher, especially in the 1972 Bedir Yayınları edition, which has significant differences with the original text? When considered together with the concept of re-writing, how can the differences between the source text and the 1972 edition be interpreted?

In this article, it is aimed to make a comparison between the original edition of *Öksüz Turgut* novel dated 1910 and the 1972 edition on the re-writing of the concepts of Turkishness, Muslimness and Christianity/Greekness with examples selected around Lefeveré's concept of re-writing. Based on the concept of re-writing, it is possible to make evaluations about the differences between the two copies in terms of "alteration" (corruption), "subtraction" and "addition" and the word choices in the 1972 edition.

In the context of translation, re-writing is defined as bringing together disparate elements, parts of other texts into a coherent whole, organizing and harmonizing them, and thus creating a new text. From this point of view, the translation of *Öksüz Turgut* into Latin letters as an interlingual translation is a process of re-writing. During this process, the addition of parts that are not in the original text, the removal and modification of some parts can be explained by the concept of "re-writing" mentioned by Lefeveré. Translation is a re-writing of an original text. All re-writings reflect a certain ideology and literary vision. Thus, literature manipulates a certain society in a certain way.

When *Öksüz Turgut*'s original text is compared with the 1972 edition, it is possible to see the subjective judgments and interpretations of the translator according to Lefeveré. The 1972 edition, as also the 2001 and 2015 editions, were not faithful to the original text due to the ideas on Turkishness and Islam contained in the work.

Although the concept of Turkishness, which Filibeli Ahmed Hilmi emphasized, points to the pre-Islamic Turkish history, it is often considered together with Islam. Turkishness is reflected in the novel as the element that constitutes the material and spiritual structure of the society rather than the nationality of the individuals. In the 1972 edition, the emphasis on Turkishness was accepted as an expression of nationality and the word "Turk" in the original text was mostly removed. In the same edition, expressions that were not in the original text were added to emphasize the Muslim identity of the novel's characters. The chapter added at the end of the 1972 edition, which was not in the original text, contains the conversion of two novel characters to Islam. In the original text, expressions were added to the sections on Greeks and Christians that were not in the original text, emphasizing their powerlessness and otherness, in other words, their "enmity" against the Ottomans and Muslims.

With his work *Öksüz Turgut* novel, Filibeli, in the shadow of the approaching wars, he issues a warning to the Muslim Turks, whom he sees as the basic element of the Ottoman Empire. By

1972, however, political and social conditions had changed from the period in which the novel was written. Instead of the Empire, there is now the Republican administration whose ideology has taken root. As the physical borders of the country have shrunk, the meaning attached to the concepts of Muslimness and Turkishness have also changed and narrowed. In other words, these two concepts have become localized.

Mehmed şevket Eygi, instead of preserving the ideological elements that he found wrong in the source text and indicating them separately, removed the relevant parts from the text, changed them, and organized the order of the chapters in the novel. He added some words and sentences that were not in the source text; more than that, he wrote a chapter at the end of the novel. In short, Eygi, based on Lefevere, re-wrote according to his own ideology, the expectations of the readers of the day.

Based on this comparative study, it can be said that one should be more careful, critical and selective about the works transferred from Ottoman Turkish to Latin letters and subjected to the act of re-writing, especially in the face of works with a large number of editions. Otherwise, it is inevitable to obtain inaccurate, incomplete and distorted information and impressions about the source text, the author of the text and the period in which the work was written.

Kaynakça

Abdal, G. (2017). “Bejan Matur Çevirilerinde Örneklerle Metaforik Bir Yeniden Yazma Eylemi Olarak şiir Çevirisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 6, s. 2379-2398.

Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Arık, ř. (2008). “şehbenderzâde’nin Hayatına Dair Yeni Bilgiler ve Osmanlı Sultanına İthaf Edilen Tek Türk Romanı”, *Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XI, S. 1, s. 93-101.

Belge, M. (2005). “Öksüz Turgut”un Zorlu Serüveni, *Kitap-lık*, S. 81, s. 42-53.

Ekici, M. Z. (1997). II. Meşrutiyet Devri Fikir adamı: şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri. İstanbul: İstanbul Üniveristesesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (yayınlanmamış doktora tezi).

Even-Zohar, I. (2004). “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu”, İng. çev. Saliha Paker, Çeviri Seçkisi -2 Çeviri(bilim) Nedir?: Başkasının Bakışı. hzl. Rifat, M. İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 191-201.

Filibeli Ahmet Hilmi (2001). *Zorlu Süvari*, yay. hzl. Özbek, S. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Filibeli Ahmet Hilmi (2015), *Öksüz Turgut*, yay. hzl. Özbek, S. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Filibeli Ahmet Hilmi (2018). *Öksüz Turgut*. yay. hzl. Büyükmatur, F. C. Konya: Palet Yayınevi.

İnalçık, H., “BAYEZİD I”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i> (Erişim tarihi: 2023.09.27)

İslâm. (328) “Erbab-ı İbretten İki Soru”, *Hikmet*, C. I, Nr. 2, 23 Cemaziyelahir 328, s. 4.

Jakobson, R. (2004). “Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne”. çev. Ömer B. Albayrak. Çeviri Seçkisi-2 Çeviri(bilim) Nedir?: Başkasının Bakışı. hzl. Rifat, M. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, s. 88-97.

Lefevre, A (1992b). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London and New York: Routledge.

Lefevre, A. (1992a). *Translating literature: practice and theory in a comparative literature context*. America: Modern Language Association of America.

Odacıoğlu, M. C.-Köktürk & Ş. (2013). “Rudgard Kipling’in ‘If’ Adlı Şiiri ve Türkçeye Bülent Ecevit Tarafından ‘Adam Olmak’ Başlığıyla Aktarılan Çevirisinin Andre Lefevre’nin Yaklaşımı Doğrultusunda İdeolojik Bir Değerlendirilmesi”. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*. C. XV. S. 2, 191-209.

Özdemir. (1324). “Dedelerimizin Yasağı”. *Tonguç*, C. I, Nr. 13, 24 Şubat 1324, s. 1.

Özdemir. (1325). “Ayrılığın Sebepleri”. *Tonguç*, C. I, Nr. 18, 1 Mart 1325, s. 1.

Özdemir. (328a). “Dertleşme: Türk Kardeşlerime 1: Borcumuz.” *Hikmet*. C. I, Nr. 6, 17 Cemaziyelevvel 328, s. 7.

Özdemir. (328b). “Dertleşme: Türk Kardeşlerime 3: Biz Kimiz, Ne Yaptık ve Neler Yapmalıyız?”. *Hikmet*. C. I, Nr. 8, 2 Cemaziyelahire 328b, s. 6-7.

Özdemir. (328c). “Dertleşme: Türk Kardeşlerime”. *Hikmet*. C. I, Nr. 10, 16 Cemaziyelahire 328, s. 5.

Özdemir. (328d). “Türklüğün Fiyatı”. *Hikmet*. C. I, Nr. 36, 19 Zilhicce 328, s. 2.

Prunč, Erich 2013), “Çeviri Kültürlerinin Oluşumu Üzerine”, çev. Karakaya, A. Çeviribilimin Paradigmaları: Çeviri Seçkisi. Haz. Yücel, Doç. Dr. F. İstanbul: Çanakkale Kitaplığı Akademi, s. 177-197.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1909). “Osmanlılar! Bakınız Yunanlılar Ne Diyorlar?”. *Yeni Tasvîr-i Efkâr*. C. I, Nr. 204, 23 Kanûn-ı evvel [Aralık] 1909, s. 1-2.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi (2020), *Yiğit Osmanlı Akıncısı Öksüz Turgut*, yay. hzl. Zhumanalieva, A. İstanbul: Billur Yayınları.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. (1326). *Öksüz Turgut*. Kostantiniye: Hikmet Matbaası,

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. (1327). *Tarih-i İslâm*, Kostantiniye: Hikmet Matbaası. C. II.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (1972). *Yiğit Osmanlı Akıncısı Öksüz Turgut*. İstanbul: Be-dir Yayınevi.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. (1975). *Öksüz Turgut*, yay. hzl. Söğütlü, A. İstanbul: Sebül Yayınevi.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. (2001). *Öksüz Turgut*. haz. Yavuz, H. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. (2022). *Müslümanlık ve Türklüğe Dair Risaleler: Müslümanlar! Dinleyiniz!, Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor?, Türk Armağanı ve Diğer Şiirler*. yay. hzl. Yavuz, E. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (328). “İcmâl-i Siyasî: Biz Zayıf Değiliz”. *Hikmet*, C. I, S.

9, 9 Cemaziyelahir 328 [17 Haziran 1910], s. 1-2.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Himi. (1328). “Hutbelerimiz: Osmanoğullarına Türk Duygusu”. *Hikmet*. C. I, Nr. 29, 28 Şevval 1328, s. 1.

Şeyh Mihr-i Dîn. (1330). “Enzâr-ı Millete: Sabet ve Ümit Erbab-ı İmanın Hasletidir”. *Hikmet*. C. I, Nr. 84, 14 Zilkade 1330, s. 1.

Uçar, R. U. (2008). Filibeli Ahmed Hilmi’de Türklük Tasavvuru. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (yayınlanmış yüksek lisans tezi).

Vermeer, Hans J. (2004). “Çevirinin Doğası-Bir Özet”, İng.den çev. Bahadır, Ş.- Dizdar, D., Çeviri Seçkisi -2 Çeviri(bilim) Nedir?: Başkasının Bakışı, haz. Rifat, M. İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 257-267.

Yıldırım, T. (2006). *Edebiyatımızda Müstear İsimler*. İstanbul: Selis Kitaplar.